

Posudek vedoucího bakalářské práce

Jan Hřídel – Henri Bergson: filosofie vnímání

Ústav filosofie a religionistiky, FFUK, září 2019

Jan Hřídel ve své bakalářské práci sleduje dva směry, jimiž se ubírá Bergsonův výklad vnímání. Na jedné straně je vnímání spjato s jednáním a má selektivní charakter, na druhé straně je vnímání spojováno s možností rozšířit a prohloubit náš vztah ke skutečnosti i nám samým. Zatímco důraz na praktický a selektivní charakter vnímání sleduje Bergson především v *Hmotě a paměti*, o rozšířeném vnímání, v němž je praktické hledisko oslabeno, mluví zejména v kratších studiích a přednáškách, například ve *Vnímání změny* či v *Úvodu do metafyziky*. Jan Hřídel si ve své práci klade nanejvýš zajímavou otázku, jaký je v Bergsonově myšlení vztah mezi selektivním a rozšířeným vnímáním.

V úvodu autor charakterizuje základní orientaci Bergsonovy filosofie, a to především na základě *Eseje o bezprostředních datech vědomí*. Správně upozorňuje, že z Bergsonova odmítnutí zaměňovat čas s prostorem zde vylučuje „dualismus času a prostoru, vnitřního a vnějšího světa“ (10). Velmi přesně též poukazuje na propojení úvah o čase s problémem svobody: „Bergson vyložil čas jako trvání, aby rozřešil problémy svobody.“ (10) Vlastní těžiště bakalářské práce tvoří druhá a třetí kapitola. Ve druhé kapitole Jan Hřídel vykládá Bergsonovu teorii selektivního vnímání z *Hmoty a paměti*, ve třetí kapitole se pak zaměřuje na rozšířené vnímání.

Druhá kapitola, nazvaná jednoduše „Hmota a paměť“, nabízí velmi spolehlivý výklad klíčových motivů této nesnadné knihy. Poté, co vyloží Bergsonův pojem obrazu, Jan Hřídel výstižně shrnuje, proč vnímání u Bergsona nelze chápat jako reprezentaci skutečnosti, respektive proč výraz „reprezentace“ či „představa“ u Bergsona nemá tento význam: „reprezentace ... není nějakým mentálním zdvojením skutečnosti, naopak: reprezentace je výběrem, selekcí ze skutečnosti, se kterou vnímání de iure splývá. Rozdíl mezi ‚být‘ a ‚být vnímán‘ je pouze rozdílem ve stupni, nikoli v povaze. Představa vzniká odstraněním toho, co není v zájmu našich potřeb, našeho možného působení na věci.“ (17). Jedním z důsledků je pak i nutnost odlišit bezprostřední reakci na vzruch – totiž afekci – od vnímání, které – jak Jan Hřídel praví – „nereaguje, ale pouze obhlíží možné reakce.“ (18). V následujícím výkladu autor vyzdvihne ty aspekty paměti, díky nimž vnímání není reakcí, ale selekcí pro účely jednání. Paměť vždy intervenuje do vnímání a může tak činit v různé míře, čemuž u Bergsona odpovídá rozlišení mezi mužem činu a snílkem. Jan Hřídel zde zčásti předjímá závěry své práce, když tvrdí, že vědomí se nachází vždy mezi těmito krajními polohami: „mezi nesouvislým rozptýlením ve snění a maximální koncentrací v okamžité přítomnosti.“ (21, viz též 26). Při výkladu čtvrté kapitoly *Hmoty a paměti* se autor dostává i k problematice ne-praktického vnímání, a sice v souvislosti s metodickým principem, který zde Bergson vyhláší: „Hledat zkušenost u jejího pramene, či spíše před oním rozhodujícím obratem, kde se stáčí směrem k užitečnosti pro nás, aby se stala v pravém smyslu zkušeností lidskou.“ Jan Hřídel kriticky podotýká, že tento „návrat od užitečného k bezprostřednímu poznání“ (22) je z několika důvodů sporný. Prinejmenším se zdá, že sám pojem bezprostřednosti je problematický: „myšlenka bezprostředního neobsahuje méně, ale více než myšlenka vnímání jako jednání.“ (23, viz též 34).

Třetí kapitola, nazvaná „Rozšířené vnímání“, rozvíjí již načrtnutou úvahu, podle níž se psychologický život odehrává na více úrovních. Na základě textů sebraných v knize *Myšlení a pohyb* Jan Hřídel ukazuje, že rozšířené vnímání je vnímáním kontinuální změny, a sice nejen v nás samotných, ale i ve vnějším světě (35n.). Přestaneme-li vnímání vztahovat jen k praktickému působení na skutečnost, získáme smysl pro jedinečný, osobitý ráz každého okamžiku (36). Pokud spolu s autorem zohledníme „rozdíl mezi tím, co *jsme vnímali* a čeho *jsme si všimli*“, pak vnímání zaměřené na činnost „si skutečnosti nevšímá, ale používá ji.“ (36n.). Jan Hřídel zde podrobněji zdůvodňuje svůj návrh, podle něhož rozšířené vnímání není bezprostřední, pokud by to mělo

označovat návrat k nějaké jednodušší a přirozené formě zkušenosti, nýbrž je „nepřirozené“, je vnímáním, k němuž se musíme propracovat. Autor zde upozorňuje na „paradox usilovné aktivity, která má vést k pasivitě“, a spojuje jej s metodou intuice, která rovněž není pouhou pasivitou, ale též úsilím (39n.). Poslední oddíl třetí kapitoly spojuje rozšířené vnímání, tedy „prohloubené prožívání přítomné zkušenosti“ s obohacím či rozpínáním osobnosti. Dvěma smyslům vnímání (selektivní a rozšířené) odpovídají dva smysly svobody: svoboda účinně jednat a svoboda uvolnit se, otevřít a proměnit (43n.). Zmiňované rozpínání osobnosti pak autor spojuje nikoli s jedním smyslem vnímání či svobody, nýbrž s oběma zároveň. Osobnost skutečně svobodná se dokáže pohybovat na kontinuu mezi dvěma podobami vnímání a dvěma významy svobody: „Svobodni ... jsme, pokud se svobodně pohybujeme mezi selekcí a rozšířením, mezi praktickým a nepraktickým smyslem života.“ (44, 45). Jan Hřídel nejenže formuluje meta-pojem svobody („možnosti svobodného pohybu na kontinuu“, 33), ale vztahuje myšlenku kontinua mezi dvěma krajními polohami i na problémy zdraví a nemoci (tamt.). Úvaha o vnímání se tak týká nejen teoretických problémů, ale způsobu dosahování životní integrity. Filosofie, která čerpá ze zkušenosti vnímání, je „svého druhu duchovní cvičení.“ (47).

Jan Hřídel vychází ve své práci z velmi dobré znalosti Bergsonova díla. Daří se mu výstižně, a přitom stručně vyložit některé obtížné partie Bergsonova díla. V průběhu celé práce má na zřeteli sledované téma a upozorňuje na meze svého výkladu i možnosti, jak by se toto téma dalo prohloubit a rozvíjet, například přihlédnutím ke knize *Dva zdroje morálky a náboženství*. Na hlavní otázku, jaký je u Bergsona vztah mezi selektivním a rozšířeným vnímáním, autor odpovídá: jedná se o kontinuum, k němuž se selektivní a rozšířené vnímání mají jako jeho krajnosti. Jeho řešení tedy klade důraz na plynulý přechod mezi oběma podobami vnímání. V souladu s tím též tvrdí, že se obě polohy vnímání mohou ovlivňovat, že například „praktický život“ po návratu od „rozšířeného vnímání“ nemusí být stejný, že může být rozvržen „vzhledem k této širší realitě“ (45).

Proti takovému čtení lze namítnout, že v bakalářské práci opakovaně citovaná věta z *Hmoty a paměti* o metodě, již je třeba následovat, nemluví o kontinuu, ale o obratu. Je opravdu možné formulovat takový meta-pojem svobody, podle něž „se svobodně pohybujeme mezi selekcí a rozšířením, mezi praktickým a nepraktickým smyslem života“ (44)? Jistě lze rozšířené vnímání spojovat se svobodou, ale tato svoboda je praktickým smyslem života omezována, ne-li znemožňována. A stejně tak lze účinné působení na skutečnost spojovat se svobodou. V tom je mu však rozšířené vnímání nikoli nápomocné, nýbrž zabraňující. Není to spíš tak, že se oba smysly svobody spíše vylučují? Pak by ovšem nepředstavovaly póly, mezi nimiž bychom se mohli pohybovat, ale dva typy orientace, z nichž je možné vždy volit jednu proti druhé. Bergson, nakolik vím, neformuluje nějaký meta-pojem svobody, který by oba významy svobody zastřešoval. Často usiluje o nalezení komplementárního vztahu mezi nimi, ale natolik harmonickou polohu, jakou předkládá Jan Hřídel, totiž „pohyb na kontinuu“ (44), u něj myslím nenacházíme, a sice proto, že takový pohyb zahrnuje změnu smyslu.

Práce zcela splňuje požadavky kladené na bakalářskou práci. Autor formuluje přesnou a zajímavou otázku, velmi spolehlivě vykládá zkoumané autorovy spisy a přichází s vlastním výkladovým návrhem. Výše uvedená otázka, již si kladu nad výkladovou tezí Jana Hřídele, nesvědčí o nějakém nedostatku jeho práce, ale o zajímavosti jeho interpretace. Navrhuji hodnotit ji jakou **výbornou**.

V Praze, 28. srpna 2019

Jakub Čapek